

Marijke van der Wal en Eep Francken, reds

Standaardtalen in beweging

Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU. 2010.

217 pp. ISBN 978-3-89323-763-0

De titel van het boek *Standaardtalen in beweging*, dat gewijd is aan standaardisatiethematiek m.b.t. het Nederlands en het Afrikaans, is opvallend en suggestief. Deze titel verwijst naar het feit dat levende, natuurlijke talen onophoudelijk veranderen, en ook naar – wat misschien minder evident is – het feit dat taalverandering niet kan worden tegengehouden, ook niet in het geval van taalvariëteiten met een uitgewerkte taalnorm zoals standaardtalen.

Het ontstaan van standaardtaalvariëteiten is in het algemeen te danken aan de bewuste activiteiten van taalgebruikers (i.e. individuen en instellingen, zoals bijv. taalgemeenschappen) die gericht zijn op de eenmaking van de taal om haar op deze manier een hoger prestige als communicatiemiddel in de maatschappij te garanderen. De symbolische betekenis van de standaardtaal voor haar gebruikers bestaat daarin dat ze de sprekers ervan – voornamelijk inwoners van een nationale staat – tot een gemeenschap verenigt en het deze gemeenschap tegelijkertijd mogelijk maakt om zich te onderscheiden van gemeenschappen die een andere taal spreken. In het sociale leven betekent dit in de praktijk dus dat de standaardtalen een referentiepunt (en voorbeeld) vormen voor het taalgebruik in verschillende, vooral officiële domeinen en situaties. De aanwezigheid van standaardtaalvariëteiten vertraagt in principe het tempo van de taalontwikkeling, evenwel zijn taalveranderingen binnen taalsystemen (en dit op alle niveaus) een continu gegeven. Ook kunnen de maatschappelijke functies van een standaardtaal veranderen; talen vervallen en verdwijnen en worden vervangen door nieuwe. Omdat taalgemeenschappen merkbaar van elkaar verschillen in politiek, sociaal, economisch en cultureel opzicht, hangt het van de specificiteit van de taalgemeenschappen af of en hoe de verenigende en separerende functies van standaardtaalvariëteiten worden vervuld, wat de geschiedenis van het Nederlands en het Afrikaans en hun sprekers duidelijk illustreert.

Het boek dat het onderwerp van de voorliggende bespreking vormt, is een verzameling van tien artikels, die gebaseerd zijn op lezingen die tijdens het internationale symposium

Standaardtalen in beweging: Standaardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika werden gehouden (Leiden, 19-21 augustus 2009), binnen het kader van de wetenschappelijke samenwerking op het gebied van de Nederlandse en Afrikaanse taal en letterkunde tussen de Leidse universiteit en Zuid-Afrikaanse instellingen, met steun van het Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds (cf. "Voorwoord" en het inleidende artikel van Marijke van der Wal, in het bijzonder [blz. 11-12]). In de afzonderlijke artikels (waarvan acht in het Nederlands en twee in het Afrikaans zijn geschreven) worden de relaties beschreven tussen de in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika gebruikte taalvariëteiten, die vanuit taallhistorisch perspectief een voortzetting van de Nederfrankische dialecten zijn en in die landen in verschillende culturele, sociale en politieke contexten worden gebruikt. De nadruk wordt hierbij vooral gelegd op de vorming van de standaardvariëteiten van het Nederlands en Afrikaans, waarbij hun vroegere en huidige positie in de maatschappij wordt belicht. Alvorens de inhoud van het volume te bespreken, moet hier nog vermeld worden dat de gestandaardiseerde variant van het Nederlands, het Algemeen Beschaafd Nederlands, waarvoor de basis in de zeventiende eeuw in het bijzonder in de Nederlandse provincie Holland was gelegd, tegenwoordig een officiële taal in Nederland en Vlaanderen is.

In Nederland waar een betrekkelijk grote diversiteit van dialecten bestaat, is het Nederlands de dominante taal. In Vlaanderen wordt behalve het Nederlands ook de Vlaamse tussentaal gebruikt - een informele mengeling van het Standaardnederlands en dialectvormen; daarnaast kent ook Vlaanderen een grote verscheidenheid aan dialecten. Het Afrikaans, dat zijn rechtstreekse oorsprong in het Nederlands vindt, vormt daarentegen een voorbeeld van een koloniale taal die tot een volwaardige cultuurtaal uitgroeide. Hoewel het sinds 1925 één van de ambtelijke talen in Zuid-Afrika is, lijkt het Afrikaans na de val van het apartheidsregime in gevaar te komen door het promoveren van een aantal inheemse officiële talen.

Het eerste, inleidende artikel "Standaardtalen in beweging: Standaardisatie en destandardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika" kondigt specifieke vraagstukken aan die besproken worden in de overige bijdragen. De auteur van dit artikel, Marijke van der Wal, merkt op dat een diepgaande wetenschappelijke bewerking van de standaardtalen die op basis van de Nederlandse dialecten zijn ontstaan, rekening zal moeten houden met zowel feiten over (1) standaardisatieprocessen in het verleden en (2) variatie alsook verandering binnen deze talen in historisch en tegenwoordig perspectief. Volgens de auteur kunnen vervolgens op basis van de geanalyseerde gegevens, tot op zekere hoogte, de toekomstige ontwikkelingen en voorspelde positie van het Nederlands en het Afrikaans als standaardtalen geanticipeerd worden. Om een discussie te provoceren over of en hoe de validiteit van het Nederlands en het Afrikaans in nabije tijd zal afnemen, beroept zich Marijke van der Wal op het boek *The Words of the World* (2001) van Abram de Swaan.¹ De Swaan vergelijkt de afhankelijkheden tussen talen met de relaties tussen hemellichamen in een planetair stelsel, omdat hij vast gelooft dat zich talen in een stevige beweging bevinden, dat er een hiërarchie van talen bestaat zodat men zich het wereldtalenstelsel goed kan voorstellen als een dynamisch gegeven.

¹ Abram de Swaan. 2001. *The Words of the World*. Cambridge: Polity Press.

Bijzonder sterk benadrukt de Swaan de betekenis van relaties tussen taalgebruikers, met name hun meertaligheid, en beweert dat hun economische macht van cruciaal belang is, als het gaat om de communicatieve waarde en de sociale rang van de talen die ze spreken. De artikels die hierna volgen, behandelen verschillende aspecten van de standaardisering en de standaardisering van het Nederlands en van het Afrikaans.

Gijsbert Rutten en Rik Vosters bewijzen in hun artikel "Spellingsnormen in het Zuiden: Standaardisatie van het geschreven Nederlands in de achttiende en negentiende eeuw" dat hoewel de standaardisatie van het Nederlands weliswaar meestal geassocieerd wordt met het noordelijke deel van het Nederlandstalige gebied, en vooral dan met de provincie Holland, ook in het Zuiden in de achttiende eeuw normatieve werken werden gepubliceerd. De auteurs onderzochten (op basis van 350 boeken die in de periode 1720-1760 in de regio werden gedrukt) hoe zich geleidelijk het Zuid-Nederlandse spellingsysteem ontwikkelde. Ze verklaren op welke manier drukkers, taalkundigen en grammatici aan de creatie daarvan hebben bijgedragen. Rutten en Vosters analyseren gedetailleerd de orthografische middelen die gebruikt werden om tussen de scherplange en zachtlange klanken (cf. respectievelijk de *ê* en *ē* en ook als de *ô* en *ō*) in open en gesloten lettergrepen te onderscheiden en beschrijven vervolgens de regels voor het gebruik van grafische tekens van accenten die de fonologisch relevante verschillen tussen klanken in de schrijftaal representeerden.

Het historiografische artikel van Jan Noordegraaf dat getiteld is "De bril van de taalkundige: Taalbeschouwing als overdracht van culturele waarden" laat zien hoe de negentiende-eeuwse visie op de aard van de taal de oprichting van het Beschaafd Nederlands (in het bijzonder het ontstaan van de norm voor de gesproken en ook de geschreven taal) en later ook de vorming van het Afrikaans heeft beïnvloed. Noordegraaf legt uit dat het begrip van de taal als *energeia*, dat gepropageerd was door de Duitse geleerde Wilhelm von Humboldt, Nederlandse linguïsten ertoe leidde de spreektaal als de juiste taal te herkennen. Zoals blijkt uit de bronnen die door Noordegraaf worden geciteerd, werden deze opvattingen van de taal verder verspreid en bereikten in het laatste kwart van de negentiende eeuw Zuid-Afrika.

In het artikel "Het Nederlands en de standaardisering van het Afrikaanse werkwoordssysteem" wordt nader ingegaan op de mechanismen en de gevolgen van de invloed van het Nederlands op de vorming van het werkwoordssysteem in het Standaardafrikaans. De auteur van dit artikel, C. Jac Conradie, toont aan dat vooral onregelmatige werkwoordsvormen (geërfd van of gevormd onder de invloed van het Nederlands) sterk in het Afrikaans zijn ingeburgerd, maar sommige werkwoordelijke vormen en categorieën in grote mate afwijken van de vormen en categorieën die in het Nederlands bekend zijn. In het Afrikaanse werkwoordssysteem is vooral het verschijnsel van de deflectie opvallend. Conradie verklaart de oorzaken van deze structurele verschillen en verwijst daarbij naar de sprekers van het Afrikaans die meestal voor zulke grammaticale werkwoordsvormen kozen (en kiezen) die de afstand tot het Nederlands vergroten.

In het artikel "De syntactische bronnen van het Standaardnederlands" besteedt Cor van Bree aandacht aan de syntactische normering van de Nederlandse taal. De

uitspraak en de morfologie, benadrukt de auteur, werden tijdens de standaardisatie in de eerste plaats in aanmerking genomen. Ook later wekten fonetische en morfologische verschijnselen steeds meer belangstelling onder wetenschappers die de geschiedenis van het Standaardnederlands bestudeerden. De bijzondere waarde van Van Bree's werk ligt in het feit dat hij uitgaat van onderzoeksresultaten op het gebied van dialectsyntaxis. Tegelijkertijd baseert hij zich ook op taalverzorgings- en taaladviseringsboeken waarmee hij geschreven teksten confronteert om na te gaan of sommige auteurs bepaalde grammaticale vormen en constructies gebruikten of vermeden. Het onderzoek op het gebied van de syntaxis bevestigt eerdere bevindingen, met name dat het Hollands, i.e. de taal van de Hollandse steden (Amsterdam, Den Haag), de belangrijkste bron voor het Standaardnederlands was, hoewel zich degenen die gewerkt hebben aan de standaardisatie van de taal zich soms daarvan hebben gedistantieerd.

Gerald Stell onderstreept in zijn artikel over de "Grammaticale variatie in het informele gesproken Afrikaans: Standaardisatie 'from above' en standaardisatie 'from below'" het feit dat er reeds in de tweede helft van de negentiende eeuw een groot linguïstisch contrast tussen de blanke en gekleurde sprekers van de taalvariëteiten van het Afrikaans bemerkbaar was. Dit contrast werd veroorzaakt door raciale spanningen binnen de gemeenschap. Het is kenmerkend dat de niet-blanke spreektaalvariëteiten een relatief hoge diversiteit tonen. Het socio-linguïstische onderzoek van Stell, gedaan aan de hand van een corpus van informele spraakdata, rechtvaardigt hem om over twee tegengestelde tendensen binnen de Afrikaanse taalgemeenschap te spreken: de standaardisatie volgens prescriptieve taalmodellen en de standaardisatie die van de prescriptieve taalmodellen afwijkt. Hij komt onder meer tot de conclusie dat er tegenwoordig een nieuwe Afrikaanse grammaticale gemeenschapsnorm gecreëerd wordt die afwijkt van de norm van het prescriptief Standaardafrikaans en dat jonge blanke en niet-blanke sprekers in linguïstisch opzicht naar elkaar toegroeien.

Een inzichtelijke beschrijving en een vergelijking van de etnische, maatschappelijke en geografische context van de ontwikkeling van twee taalvariëteiten die op basis van het Nederlands ontstonden, bevat het artikel van Jacques Van Keymeulen "Standaardisatie en destandaardisatie bij Vlamingen en Afrikaners: Parallellen en verschillen." De lezer leert hierbij hoe de strijd van de Vlamingen tegen de Franse taal (in de diglossie situatie in Vlaanderen) in de negentiende eeuw met de aansluiting bij de Noordnederlandse taalnorm eindigde, terwijl de sprekers van de Afrikaanse varianten van het Nederlands (in de triglossie situatie in Zuid-Afrika waar de Afrikaanse spreektaal, de 'eigen' Nederlandse/Hollandse schrijftaal en het dominante Engels in gebruik waren) weg van hun oude thuisland hun eigen standaardtaal creëerden. Vandaag, verklaart Van Keymeulen, zijn de verschillen tussen de twee taalgemeenschappen significant, hoewel de democratisering in beide gevallen een primaire oorzaak van destandaardisatie is. In Vlaanderen is de tolerantie tegenover de taalvariatie groot, en de Vlaamse omgangstaal (tussentaal) wordt beschouwd als het gevolg en de expressie van de culturele emancipatie van Vlamingen. Het probleem van de acceptatie van een vernieuwde norm van het Afrikaans lijkt moeilijk op te lossen, omdat er sociale ongelijkheden bestaan tussen blanke en niet-blanke sprekers van de Afrikaanse taalvariëteiten en hieruit sociale conflicten voortvloeien.

Volgens Ernst F. Kotzé, de auteur van het artikel "Destandaardisatie en herstandaardisatie: Gelyklopende proses in die nuwe Suid-Afrika?" [Destandaardisatie en re-standaardisering: Gelyklopende processen in de nieuwe Zuid-Afrika?], zijn de strikte afhankelijkheden tussen de linguïstische en de socio-economische geschiedenis van een taal bijzonder goed zichtbaar in het geval van het Afrikaans en de Afrikaanse samenleving, waarin rasgekoppelde variëteiten van dezelfde taal als een maatstaf tot scheiding werden (en worden) gebruikt. Voor het Standaardafrikaans betekende de wettelijke gelijkstelling van inheemse talen (sinds 1994 heeft Zuid-Afrika, inclusief het Afrikaans en het Engels, 11 ambtelijke talen) een aanzienlijke verzwakking, i.e. het verlies van hogere functies (taalexterne destandaardisatie) en de veranderingen in de structuur (taalinterne destandaardisatie). Met betrekking tot de re-standaardisering merkt Kotzé op dat het Afrikaans als omgangstaal onder sterke invloed van het Engels staat, maar er werd geen nieuw dialect als basis voor standaardisering gekozen.

Reinhild Vandekerckhove en Judith Nobels presenteren in hun bijdrage "Destandaardisatie en toe-eigening van schrijftaal: De chatcommunicatie van Vlaamse jongeren" de resultaten van hun chattaalonderzoek verricht op basis van communicatie tussen tieners uit West-Vlaanderen. Het blijkt dat de linguïstische creativiteit van de jonge generatie zich vooral manifesteert door *code switching* en *code mixing*; het chat-Nederlands in Vlaanderen dat ook duidelijk invloeden van het Engels toont, omvat verschillende variëteiten en registers van het Nederlands (taalvarianten van dialecten naar de standaardtaal) die op een verrassende manier geïntegreerd worden. In de teksten die geschreven werden door de makers van de nieuwe chattaal zien Vandekerckhove en Nobels tekenen van loyaliteit ten opzichte van de lokale roots en identificatie met de lokale en internationale jongeren- en chatcultuur.

Het laatste artikel van Vic Webb draagt de karakteristieke titel "Standaardafrikaans: 'n vurk in die pad? 'n Taalpolitieke perspectief" [Standaardafrikaans: Het pad met de tweesprong? Een taalpolitieke perspectief] die suggereert dat zich nu de taal van de nakomelingen van Hollanders misschien op het keerpunt in haar geschiedenis bevindt. Webb onderzoekt de sociale behoeften van de Afrikaners om hun taal te cultiveren en overweegt de reële kansen voor de heropleving van het Standaardafrikaans dat tot dusver eigenlijk een taal zonder duidelijke en vaste interne en externe grenzen was. In werkelijkheid is de taalpolitiek wel een belangrijke factor die in een bepaalde taalsituatie het lot van een individu beïnvloedt, en daardoor ook zijn of haar identiteit, houdingen en gedrag.

Het boek van de onderzoekers uit Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika over de taalontwikkelingen in deze landen moet vanuit het theoretische, materiële en methodologische gezichtspunt bijzonder hoog gewaardeerd worden. Waarschijnlijk kan het niet alleen tot een onderzoek naar verschillende aspecten van de standaardisatie- en destandaardisatieprocessen in anderen delen van de wereld inspireren, maar ook de aanstoot geven tot een algemene reflectie over taalcontacten en de gevolgen daarvan.

Elżbieta Wąsik

Adam Mickiewicz Universiteit, Poznań

wasik@ifa.amu.edu.pl